

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

พิธีกรรมผีฟ้าของภาคอีสานตอนเหนือเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่ออย่างหนึ่ง ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อกันว่าเป็นพิธีกรรมที่สามารถใช้รักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ โดยใช้การสื่อสารระหว่างมนุษย์กับเทวดาหรือผี ซึ่งมีคนตรีเป็นสื่อกลางที่นำผี หรือเทวดาลงมาช่วยรักษาให้หายจากอาการเจ็บป่วย โดยในการรักษาเช่นนี้จะพบเห็นได้ทั่วไปตามชนบทอีสาน และในอีสานตอนเหนือนี้มีอยู่ ๗ จังหวัดที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับกันทั่วอีสานตอนเหนือ และยังใช้พิธีกรรมนี้รักษาผู้ที่มีอาการป่วยไม่รู้สาเหตุอยู่ เนื่องจากเป็นที่ยอมรับของผู้ในอีสานตอนเหนือผู้ที่ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวยังได้ถูกเชิญไปให้ประกอบพิธีกรรมในจังหวัดอื่นๆ แถบอีสานตอนเหนือ

ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ตามหัวข้อต่อไปนี้

๑. กลอนลำและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม
๒. การประกอบพิธีกรรม
๓. องค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรม
๔. เครื่องประกอบพิธีกรรม

๑. กลอนลำและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

กลอนลำและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ กลอนลำนั้นสามารถบอกขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมได้ โดยการถอดความจากกลอนลำแล้วจัดประเภทให้อยู่ในขั้นตอนตามที่เนื้อหาของกลอนลำได้กล่าวไว้ ในแต่ละจังหวัดนั้นกลอนลำจะมีแตกต่างกัน เนื่องจากการอยู่คนละท้องถิ่นที่ ต่างจังหวัดและที่สำคัญอาการป่วยของผู้ป่วยแต่ละคนนั้นต่างกัน จึงทำให้กลอนลำที่ออกมาในแต่ละครั้งนั้นไม่เหมือนกัน จึงถือว่าการใช้กลอนลำนั้นไม่มีความตายตัว ไม่มีแบบแผน แต่ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบพิธีนั้นว่าจะใช้คำกลอนอย่างไรจึงจะสามารถสื่อให้ผู้ฟังหรือผู้ป่วยนั้นสามารถเข้าใจในกลอนลำนั้นได้ อันเป็นความสามารถเฉพาะตัวของผู้ประกอบพิธีกรรม เนื่องด้วยความแตกต่างกัน จึงถือได้ว่ากลอนลำของแต่ละคนนั้นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล แต่ทั้งหมดก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือช่วยดับทุกข์หรืออาการป่วยของคน กลอนลำในพิธีกรรมหมอลำทรงหรือลำผีฟ้านี้จัดอยู่ในประเภทของการลำล่องลำส่อง หรือลำทางยาว ซึ่งประเภทของการลำดังกล่าวมีลักษณะไปเรื่อยๆ ซ้ำๆ มีการเอื้อนเป็นระยะเพื่อให้เกิดความซาบซึ้งไพเราะในกลอนลำ

๒. การประกอบพิธีกรรม

การประกอบพิธีกรรมผีฟ้าทั้ง ๗ จังหวัด มีความแตกต่างกัน ซึ่งถือว่าเป็นเทคนิคของแต่ละบุคคลที่อยู่ในเขตวัฒนธรรมในท้องที่ของจังหวัดนั้นๆ โดยผู้ประกอบพิธีจะคิดค้นขั้นตอนออกมาให้มีความน่าเชื่อถืออย่างไร และขั้นตอนพิธีกรรมต่างๆ ทั้ง ๗ จังหวัด ก็มีเหมือนและแตกต่างกันในบางขั้นตอน เช่น

ตัวอย่างของความแตกต่างกัน

- การใช้ไข่ไก่ในการประกอบพิธี มีเหมือนกันคือ การใช้ไข่ไก่เหมือนกันแต่จะใช้ทำหน้าที่ไม่เหมือนกัน เช่น ในจังหวัดขอนแก่น ไข่ไก่เพื่อเสี้ยงทนายแสดงอิทธิฤทธิ์ให้ดูและอีกนัยหนึ่งคือ เพื่อสื่อให้เห็นถึงการทูลนอมนใจเหมือนรักษาไข่ไม่ให้แตก แต่ในจังหวัดอุดรธานี ไข่ไก่ในการทำนายหาสาเหตุต่างๆ ซึ่งจะแตกต่างกันในเรื่องการใช้งานของเครื่องประกอบพิธี

ตัวอย่างของความเหมือนกัน

- ในการประกอบพิธีทุกครั้งจะมีอยู่ขั้นตอนหนึ่งที่ทุกจังหวัดจะต้องมีนั่นก็คือการเชิญผีให้ลงมาเข้าร่วมของผู้ประกอบพิธี ซึ่งมีขั้นตอนดังกล่าวนี้ในทุกจังหวัด

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าขั้นตอนนั้นไม่มีแบบแผนที่ตายตัว เนื่องจากการอยู่ในเขตของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แตกต่างกันจึงทำให้การประกอบพิธีนั้นแตกต่างกันไปบ้าง

ในการทำนายในพิธีกรรม สิ่งที่จะทำให้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับอาการป่วย ก็คือ ข้าวสารและไข่ ซึ่งจะดูที่ข้าวที่ติดไข่ และการนับจำนวนคู่ คี่ ของเมล็ดข้าว ซึ่งจะขึ้นอยู่กับข้อตกลงของผู้ประกอบพิธีกรรมว่าจะมีการตกลงในเรื่องของการทำนายอย่างไร

๓. องค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรม

องค์ประกอบสำคัญของผีฟ้าก็ได้แก่

- ผู้ประกอบพิธีกรรม
- ลายที่ใช้บรรเลงประกอบพิธี
- เครื่องดนตรี

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ไม่นับรวมกับผู้ป่วยซึ่งต้องมีอยู่ในทุกพิธีกรรม ยกเว้นการเลี้ยงผี และผู้ประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่ก็นับเป็นผู้หญิง จะมีผู้ชายที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมอยู่บ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อยซึ่งผู้ประกอบพิธีกรรมที่เป็นผู้ชายนั้นมักจะมีจิตใจที่เป็นผู้หญิง จึงไม่ค่อยที่จะมีผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้ชายมากนัก

ลายและเครื่องดนตรีนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้เพราะเป็นสิ่งที่จะเป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผีให้ติดต่อสื่อสารกันได้ และเป็นสิ่งที่ทำให้พิธีกรรมนั้นเกิดความขลังและน่าเชื่อถือ ลายที่ใช้บรรเลงในพิธีกรรมล้วนแล้วแต่เป็นลายพื้นเมืองอีสานทั้งสิ้น แต่บางพิธีกรรม ก็อาจใช้เพลงสมัยใหม่เข้ามาบรรเลงเพื่อทำให้เกิดความสนุกสนาน ซึ่งเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลง ส่วนใหญ่ก็นับ

นั้นก็จะเป็นการไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้เนื่องจากไม่มีพาหนะที่จะพาเทพ หรืออัญเชิญเทพลงมาได้ แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีอาจจะใช้เครื่องประกอบจังหวะเพื่อความเร้าใจของบทเพลงที่บรรเลงหรือเครื่องดนตรีประเภทอื่นเข้ามาบรรเลงร่วมเพื่อเกิดความสนุกสนาน

๔. เครื่องประกอบพิธีกรรม

เครื่องประกอบพิธีกรรมนั้นขึ้นอยู่กับผู้ประกอบพิธีว่าจะใช้อะไรอย่างไร ซึ่งผู้ประกอบพิธีได้รับการสืบทอดมา แต่เครื่องประกอบพิธีบางอย่าง ใน ๗ จังหวัด ก็มีส่วนที่เหมือนกันอยู่บ้างและมีจุดประสงค์ในการใช้เหมือนกัน นั่นก็แสดงให้เห็นว่าการสืบทอดบางอย่างก็ยังคงมีความคล้ายคลึงกันอยู่บ้าง

การประกอบพิธีกรรมผีฟ้านี้ไม่ใช่แค่ ๗ จังหวัดนี้เท่านั้นที่มีการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้ แต่ผู้ที่ประกอบพิธีกรรมได้ถูกเชิญไปให้ประกอบพิธีกรรมในจังหวัดอื่นอีกเช่นกัน

หากเปรียบเทียบการถูกเชิญให้ไปประกอบพิธีกรรมผีฟ้ากับทฤษฎีมานุษยวิทยาแล้ว ก็จะเปรียบได้กับทฤษฎี การแพร่กระจาย คือ วัฒนธรรมทั้งหมดที่มาจากแหล่งกำเนิดเดียวกันและแพร่กระจายไปโดยผ่านการติดต่อทางวัฒนธรรม หรือโดยการแพร่กระจาย จะเห็นได้ว่าผู้ที่ประกอบพิธีกรรมผีฟ้านี้ได้อินชื่อเสียงหรือมีผู้คนที่เคยรักษาหายจากอาการป่วยแนะนำ หรือมีการบอกต่อกันมา จึงทำให้มีการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากอีกที่ไปสู่อีกที่ จึงทำให้ผู้ที่ประกอบพิธีนั้นได้ไปแพร่กระจายวัฒนธรรมในการรักษาของตน คนตรีก็เช่นกัน นักดนตรีก็ได้นำบทเพลงของตนไปเผยแพร่ในสังคมอื่นที่ไม่ใช่สังคมของตน

เมื่อสังคมหรือวัฒนธรรมอื่นยอมรับว่าการรักษาเช่นนี้เป็นการรักษาที่ดีหรือเป็นการรักษาที่ทำให้ผู้ป่วยมีจิตใจที่ดีขึ้น จึงทำให้เกิดความต้องการในการรักษาเช่นนั้นเมื่อมีอาการ หรืออยากจะให้รักษาคคนที่ป่วยคนอื่น ซึ่งความต้องการเหล่านั้น ในทางมานุษยวิทยานั้น เรียกว่าความต้องการของปัจเจกบุคคล เมื่อเกิดการป่วยโดยที่ไม่รู้สาเหตุหรือรักษามานานแล้วไม่หายจึงจำเป็นต้องพึ่งการรักษาโดยใช้พิธีกรรมผีฟ้า นั่นคือความต้องการของปัจเจกบุคคล

ทฤษฎีการหน้าที่นิยม ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล เมื่อเกิดความต้องการแล้วก็ต้องหาสิ่งที่มาตอบสนองความต้องการเพื่อให้บรรลุความต้องการนั้นก็คือ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยโดยที่ไม่รู้สาเหตุหรือรักษาไม่หาย ในส่วนของคนที่มีความเชื่อเกี่ยวกับผีฟ้าก็ย่อมจะต้องการการรักษาที่ใช้พิธีกรรมผีฟ้าเข้ามารักษาเพื่อที่จะต้องการหายจากอาการป่วยหรือทุเลาจากอาการป่วย

กลอนลำในพิธีกรรมผีฟ้านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้ป่วยเข้าใจสาเหตุของการเจ็บป่วย ซึ่งคำประพันธ์ที่ได้ลำออกมาอยู่ในประเภท การลำล่อง หรือการลำทางยาว ซึ่งเป็นการลำในลักษณะการอ่อนวอนขอให้ช่วย มีการยกย่องความดีงามของผีหรือเทวดาเพื่อให้ผีหรือเทวดาพอใจในคำยกย่องแล้วจึงยอมช่วย และสำนวนในการลำนั้นเป็นแบบพรรณนาโวหาร ซึ่งจะทำนอง

จะเป็นไปอย่างช้าๆ เรื่อยๆ ค่อยเป็นค่อยไป โดยที่จะทำการร้องเคล้ากับเสียงแคนที่บรรเลงตั้งแต่เริ่มพิธีจนเสร็จพิธี แต่ถ้าไม่มีเสียงแคนก็ไม่สามารถที่จะประกอบพิธีได้เนื่องจากแคนเป็นเสมือนเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับผี หรือเทวดา

ในทางด้านดนตรี แคน เป็นเครื่องดนตรีหลักในการประกอบพิธีกรรมผีฟ้า ซึ่งเสียงแคนที่บรรเลงออกมานั้นเป็นตัวช่วยให้พิธีกรรมนั้นดูศักดิ์สิทธิ์เกิดความขลัง และเป็นตัวกลางที่ทำให้คนกับผี หรือเทวดาได้ติดต่อกัน ซึ่งเสียงแคนนั้นก็เป็นตัวทำให้พิธีกรรมนั้นดำเนินไปได้ตั้งแต่เริ่มพิธีจนกระทั่งเสร็จสิ้นพิธีกรรม นอกจะทำให้พิธีนั้นดำเนินไปได้ด้วยดีแล้วเสียงแคนหรือลายที่บรรเลงออกมาจากแคนนั้นก็เป็นตัวช่วยรักษาให้ผู้ป่วยหายหรือทุเลาจากอาการป่วยได้ เนื่องจากชาวอีสานนั้นรักสนุกสนานร้องลำทำเพลง เมื่อได้ยินเสียงแคนแล้วก็ทำให้เกิดความสนุกครึกครื้นตามเสียงแคนที่ได้ยิน จึงทำให้ผู้ป่วยนั้นลืมความทุกข์ของตนหรือโรคภัยที่มาเบียดเบียนไปชั่วขณะอยากที่จะลุกขึ้นมาพอนมารำ ซึ่งก็เป็นการบำบัดรักษาโดยกายภาพไปในตัว หรือแม้กระทั่งเสียงที่ลำร้องออกมาก็มีส่วนทำให้หายจากอาการป่วยได้ โดยที่อาจจะทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจมีความหวังและไม่ได้คิดว่าตนอยู่โดดเดี่ยว จึงทำให้พ้นจากอาการเจ็บป่วยและหายจากอาการนั้นๆ และจากการสื่อสารกับผีหรือเทวดาของผู้ที่เป็นผู้ประกอบพิธี จึงทำให้เรียกได้ว่าการรักษาด้วยพิธีกรรมผีฟ้าเป็นการรักษาด้วยจิตวิทยา โดยมีดนตรีเป็นเครื่องมือในการรักษา

ในบางพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีฟ้า เช่นพิธีกรรมการเลี้ยงผี ของชาวจังหวัดกาฬสินธุ์ ดนตรีได้ถูกเปลี่ยนไปในอีกทิศทางหนึ่งคือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวกับการรักษา แต่ทำให้เกิดความขลังของพิธีกรรมอยู่บ้างในบางครั้ง ซึ่งดนตรีในพิธีกรรมการเลี้ยงผีนี้บทเพลงที่บรรเลงออกมาได้นำเอาบทเพลงสมัยใหม่เข้ามาผสมผสานเพื่อทำให้เกิดความสนุกสนานในการพอรำของผู้ที่เป็นร่างทรง เนื่องด้วยความเจริญที่เข้ามาสู่ชนบท จึงทำให้เกิดการรับรู้ข่าวสารก็มากขึ้นสิ่งต่างๆ ก็เข้ามาในชีวิตมากมาย จึงเป็นสาเหตุให้ดนตรีในพิธีกรรมเลี้ยงผีของชาวกาฬสินธุ์ได้เปลี่ยนแปลงตามสมัย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถ้าใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาเข้ามาอธิบายการเปลี่ยนแปลงนี้ก็จะได้ ทฤษฎีวิวัฒนาการเชิงคลาสสิก ซึ่งได้อธิบายว่า กระบวนการที่รูปแบบใหม่ๆ ของวัฒนธรรมพัฒนามาจากรูปแบบเก่า (งามพิศ สัตย์สงวน : ๒๕๔๓) กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงของลายที่ใช้ในการเลี้ยงผีสมัยก่อนนั้นเป็นลายที่ให้ ความสนุกสนานแต่จังหวะนั้นยังไม่เข้าใจเท่าที่ควร เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความเจริญก็มีมากขึ้น ความสนุกสนานนั้นก็ต้องเพิ่มขึ้นตามการเปลี่ยนแปลง ถ้าใช้ลาย อย่างสมัยก่อนก็ไม่มีใครยอมรับจึงให้มาใช้เพลงสมัยใหม่ที่มีจังหวะที่เราใจจึงเป็นที่ยอมรับในหมู่คนที่ร่วมพิธีกรรม ซึ่งเครื่องดนตรีที่บรรเลงนั้นก็ยังเป็นชิ้นเดิมอยู่ แต่ลายนี่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

เนื่องจากการไม่ยอมรับดนตรีสมัยเก่า นักดนตรีที่บรรเลงอยู่นั้นก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสมัยใหม่เพื่อความอยู่รอดของนักดนตรีและดนตรีที่ตนเล่นอยู่ ดังนั้นทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมก็จะสามารถใช้กับการปรับตัวของนักดนตรีได้ ซึ่งทฤษฎีนี้ได้กล่าวว่า เป็นการปรับตัวต่อปัญหา

เบื้องต้นที่เกี่ยวกับการคืนรนเพื่อมีชีวิตอยู่และการผลิต กล่าวคือ เมื่อนักดนตรีถูกต่อต้านจากผู้เข้าร่วมพิธีเกี่ยวกับการบรรเลงที่ยังเป็นของเดิมอยู่ จึงทำให้นักดนตรีนั้นต้องจำเป็นที่ต้องปรับเปลี่ยนแนวการบรรเลงให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่เพื่อให้ตนเองนั้นสามารถดำรงอยู่ใน แวดวงของนักดนตรีที่ประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีได้ จึงต้องนำเอาเพลงสมัยใหม่เข้ามาบรรเลงแทนการบรรเลงลายที่เป็นของเดิม และเมื่อมีการนำเพลงสมัยใหม่มาบรรเลงก็จะเกิดการอยากเรียนของคนรุ่นใหม่ที่ยอยากบรรเลงเพลงสมัยใหม่ได้เหมือนกับนักดนตรีที่เขาเคยเห็น จึงเกิดการผลิตนักดนตรีขึ้นมาใหม่ ซึ่งอาจจะเป็นทางอ้อมของการสืบทอดดนตรีก็อาจจะเป็นได้

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมผีฟ้าก็เหมือนจะเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่มีต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ โดยมีสิ่งที่เชื่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติก็คือ คนตรี ซึ่งเป็นตัวเชื่อมได้ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ทำให้ได้มีการสื่อสาร มีการช่วยเหลือระหว่างกันยามเมื่อที่มนุษย์นั้นมีความทุกข์ ซึ่งในสังคมชนบทให้ความเคารพนับถือในสิ่งเหนือธรรมชาติมาก แต่หากขาดคนตรีแล้วการติดต่อกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติก็จะเป็นไปได้ยาก การอ่อนวอนขอให้ช่วยดับทุกข์ก็จะไม่เกิดขึ้น เนื่องจากไม่มีคนตรีเป็นสื่อกลางระหว่างกัน ดังนั้นคนตรีจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งในการสื่อสารกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

ด้วยความเจริญของสังคมชนบทจึงทำให้พิธีกรรมนี้ลดน้อยลงไปทุกที และเป็นเหตุให้คนตรีที่คู่กับพิธีกรรมนี้ก็ลดลงไปด้วยก็เพราะด้วยความเจริญที่เข้ามาสู่ชนบท แต่ถ้าชุมชนที่มีวัฒนธรรมแข็งแรงจะสามารถเลือกที่จะรับหรือปฏิเสธค่านิยมที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตน ฉะนั้นเราควรที่จะรักษาภูมิปัญญาไว้ให้ได้ยาวนานเท่านั้นเพื่อคนรุ่นต่อไปจะได้นำมาศึกษาต่อไปในภายหน้าเพื่อเป็นประโยชน์ต่อวิชาการและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป

ข้อเสนอแนะ

จากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับคนตรีพิธีกรรมผีฟ้าในอีสานตอนเหนือโดยการสุ่มตัวอย่างจังหวัดละ ๑ คน ผู้วิจัยคิดว่ายังมีพิธีกรรมผีฟ้าที่ผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นประกอบพิธีกรรมที่อาจจะแตกต่างจากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไป เช่นความแตกต่างของกลอนลำ หรือแม้กระทั่งในเรื่องของลายซึ่งยังมีบางลายที่ยังไม่สามารถที่จะนำมาเสนอได้เนื่องจากไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและต้องมีการเรียนและฝึกฝนจนมีความชำนาญเท่านั้นจึงจะสามารถแกะโน้ตได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยคิดว่าหากมีผู้สนใจศึกษาในเรื่องเหล่านี้ก็คงจะเป็นประโยชน์ต่อวิชาการ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป